

Jan Záruba

– stranický pracovník v aparátu ministerstva vnitra

MILAN BARTA

Jan Záruba založil svou kariéru na členství v Komunistické straně Československa. Jako zkušený stranický funkcionář byl na počátku 60. let jmenován na místo náměstka ministra vnitra, kde se osvědčil jako věrný zastávce linie strany. Během reformního roku 1968 ovšem nebyl schopen vyrovnat se s nově vzniklou situací a po nástupu Josefa Pavla do čela ministerstva musel svou funkci opustit a převzal vedení Inspekce ministra vnitra. Jeho problémy vyvrcholily krátce po invazi vojsk pěti států Varšavské smlouvy, kdy spáchal sebevraždu.

Jan Záruba se narodil 16. října 1923 jako syn tesaře v obci Libice nad Doubravou v okrese Havlíčkův Brod. Dokončil pět tříd obecné školy a dvě třídy měšťanky, ze které přešel na reálné gymnázium v Chotěboři, kde po absolvování sedmi tříd složil v březnu 1943 maturitu. Vzápětí byl totálně nasazen jako pomocný dělník při opravě letadel v Junkersových závodech v Breslau (nynější Wrocław v Polsku). Podle svého tvrzení odtud v lednu 1945 uprchl a poté se do konce války skrýval. V průběhu květnového povstání se měl účastnit odzbrojování vojáků německé armády.¹

Od června 1945 pracoval jako úředník Okresního národního výboru (ONV) v Chotěboři. V březnu 1946 vstoupil do místní organizace Komunistické strany Československa (KSČ)

v Libici nad Doubravou, podle svých slov proto, že se *přesvědčil o správnosti její politiky*.² Při přijímání prošel poprvé stranickou prověrkou s kladným hodnocením. V září 1946 nastoupil základní vojenskou službu u pěšího pluku v Plzni, v roce 1947 se jeho jednotka podílela na bojích proti banderovcům na Slovensku. Záruba ještě absolvoval školu pro důstojníky v záloze a v září 1948 ukončil vojnu v hodnosti nadporučíka a vrátil se na Okresní národní výbor v Chotěboři jako přednosta bezpečnostního aparátu. Dne 1. ledna 1949 vstoupil v platnost zákon o krajském zřízení³ a v rámci změn byl Záruba pověřen na ONV funkcí tajemníka. V březnu 1950 dokončil tříměsíční krajskou politickou školu a po návratu zaměřil do stranického aparátu Okresního

výboru KSČ v Chotěboři jako zástupce vedoucího tajemníka zodpovídající za zemědělskou politiku. Jeho další kariéra byla již pevně svázaná s jeho politickou dráhou. Od roku 1951 do dubna 1953 působil na Okresním výboru KSČ v Chotěboři již jako vedoucí tajemník. V další politické kariéře mu byla na obtíž příslušnost ke katolické církvi, z níž v roce 1952 vystoupil.

V dubnu 1953 byl přeřazen na Krajský výbor KSČ v Pardubicích,⁴ kde prošel druhou stranickou kontrolou. Zpočátku krátce působil jako instruktor pro národní výbory a poté jako vedoucí oddělení národních výborů, soudů, bezpečnosti a armády. V letech 1955–1958 absolvoval s vyznamenáním vysokou stranickou školu při ÚV KSČ v Praze a přidal před své

1 Archiv bezpečnostních složek (dále jen ABS), personální spis Jana Záruby, ev. č. 6937. Životopis, 17. 4. 1962.

2 Tamtéž. Vliv na něj prý měl mj. styk se sovětskými válečnými zajatci v Německu a zejména bratr, který byl členem strany již od r. 1945.

3 Dosavadní tři zemské národní výbory nahradilo 16 krajských národních výborů, z velkých okresů zároveň vznikl větší počet malých.

4 Okres Chotěboř v té době spadl do Pardubického kraje.

jméno titul RSDr.⁵ Pak působil jako vedoucí oddělení průmyslu, dopravy a stavebnictví na Krajském výboru KSČ v Pardubicích. Poté, co v roce 1960 vstoupila v platnost nová územní organizace státu a kraj Pardubice byl začleněn do Východočeského, přešel ve své funkci na Krajský výbor KSČ v Hradci Králové. V březnu 1962 byl přeřazen na ministerstvo vnitra řízené Lubomírem Štrougalem, které v té době po barákovské éře procházelo reorganizací po stránce personální, organizační i pracovní. Tyto změny shrnul závěr XII. sjezdu ústředního výboru KSČ, kde se konstatovalo, že *s narůstajícím socialistickým uvědoměním nejširších mas bude se přirozeně činnost Bezpečnosti, soudu a prokuratury ve srovnání např. s dnešním stavem zmenšovat. Boj proti negativním zjevům (sic) povedeme stále více organizátorskou prací a morálně-výchovným působením...*⁶ A právě pro tento způsob práce se jevil Záruba jako vhodný kandidát, byl charakterizován jako zkušený organizátor, *funkcionář s politickým rozhledem... se stranickým přístupem k řešení problémů.*⁷ Dne 19. března 1962 byl Jan Záruba na základě usnesení předsednictva ústředního výboru KSČ povolán do funkce náměstka ministra vnitra pro Veřejnou bezpečnost⁸ v hodnosti plukovníka s funkčním platem 3900 Kčs a 5. dubna 1962 složil služební přísahu příslušníka bezpečnostních sborů ministerstva vnitra.

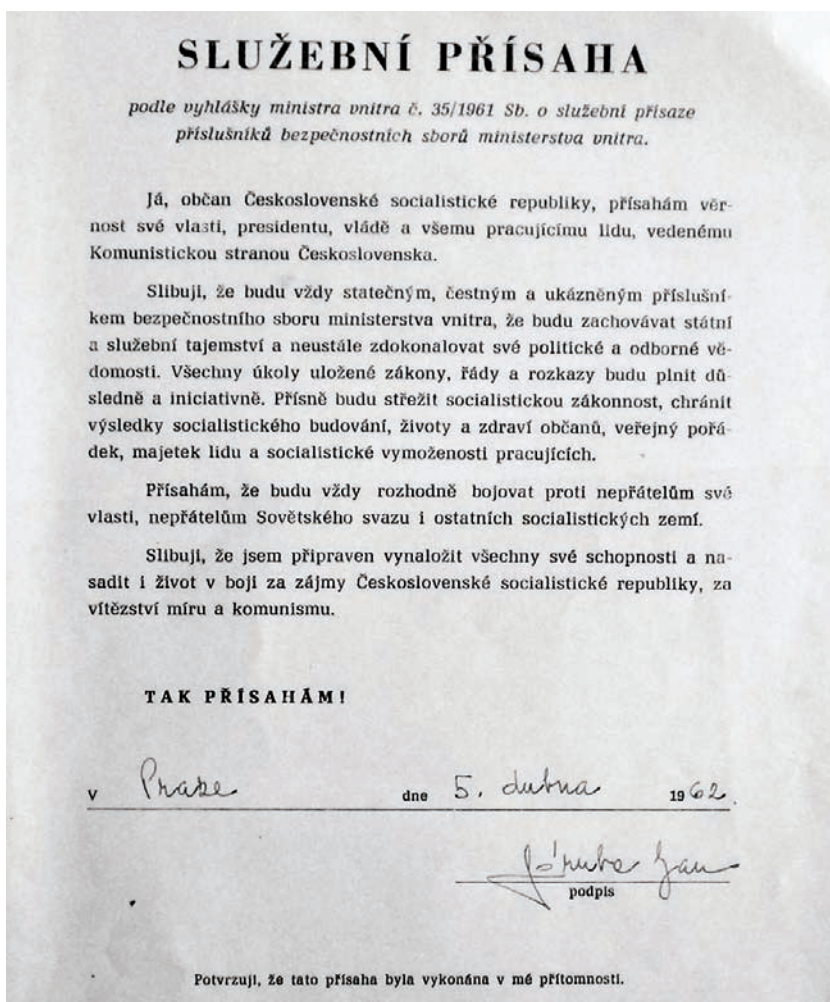
V dubnu roku 1965 L. Štrougala nahradil jeho dosavadní 1. náměstek

Jan Záruba

Foto: ABS

- 5 Titul RSDr. (doktor sociálně-politických věd – rerum socialium doctor) se získával po absolvování Vysoké školy politické ÚV KSČ (tzv. Vokovické Sorbony). Hlavním vyučovacím předmětem na této vysoké škole byl marxismus-leninismus. Titul byl udělován pouze členům komunistické strany a k jeho získání nebylo nutné mít ani maturitu. Získat jej mohli i absolventi Vojenské politické akademie Klementa Gottwalda v Bratislavě a některých dalších politických škol. Podmínkou bylo složení dizertační zkoušky z odborného předmětu (historie, filozofie, pedagogiky, vědeckého komunismu apod.).
- 6 SNÍTIL, Zdeněk a kol.: *Stručný přehled dějin SNB*, Praha 1981, s. 105–106. Ve stejném duchu se neslo usnesení sekretariátu ÚV KSČ z 3. 1. 1963 „Některé zásady a opatření k prohloubení stranické kontroly a vlivu KSČ“, které proklamovalo *vedoucí úlohu strany* v jednotlivých složkách SNB.
- 7 *Národní archiv* (dále jen NA), f. Politické byro ÚV KSČ 1954–1962, sv. 340, a. j. 431, bod 24) Schválení s. Jana Záruby do funkce náměstka ministra vnitra, 6. 3. 1962.
- 8 Podřízeny mu byly i další součásti ministerstva – Hlavní inspekce požární ochrany a cenzurní Hlavní správa tiskového dohledu.

Služební přísaha Jana Záruby z roku 1962

Foto: ABS

Josef Kudrna.⁹ Na uvolněné místo 1. náměstka byl v květnu jmenován pracovitý a spolehlivý Jan Záruba, který zodpovídal za bezpečnostní úsek MV. Vedoucí odboru bezpečnosti v KSČ Lubomír Procházka měl pod-

le jednoho z pracovníků tyto změny komentovat slovy: *Ztratili jsme ministra, získali jsme prvního náměstka.*¹⁰ K další reorganizaci na ministerstvu vnitra došlo v roce 1966. V únoru schválilo předsednictvo ÚV KSČ „Zá-

sady organizace a řízení ministerstva vnitra a jeho výkonného aparátu“, které se zaměřily především na zvýšení úrovně řídicí práce bezpečnostních složek.¹¹ Mělo dojít především ke stanovení pevných zásad jejich vedení na základě přesného vymezení pravomocí na jednotlivých stupních řízení a jejich vzájemných vztahů. Ministr si vyhradil řízení Správy rozvědky, Kádrové a organizační správy, Inspekce ministra vnitra a Vnitřní správy. První náměstek J. Záruba byl pověřen vedením Sboru národní bezpečnosti (SNB) a přímým řízením krajských správ SNB, Správy vyšetřování StB, Správy vyšetřování VB, Správy ochrany stranických a vládních činitelů a mobilizačního odboru. Náměstek plk. Jaroslav Klíma byl jmenován náčelníkem Hlavní správy Státní bezpečnosti¹² a pověřen též řízením Správy operativní techniky. Další náměstek, plk. Jindřich Thon, měl řídit Hlavní správu Veřejné bezpečnosti, náměstek plk. Jindřich Kotal byl jmenován náčelníkem Hospodářské správy a řídil také Správu spojení a náměstek plk. Štefan Demjan řídil štáb civilní obrany státu, Správu pasů a víz, Správu nápravně-výchovných ústavů a věznic a Hlavní inspekci požární ochrany.¹³

V letech 1966–1968 ve vedení strany i bezpečnostních složek probíhal boj mezi reformisty a konzervativci soustředěnými kolem prvního tajemníka ÚV KSČ a prezidenta Antonína Novotného. Vedení ministerstva vnitra a bezpečnosti bylo vnímáno jako stoupenec konzervativců. V té době byl Záruba za *dosažené kladné výsledky v řídicí funkci za dobu pěti let* navržen na vyznamenání Za službu vlasti.

9 O J. Kudrnovi více CAJTHAML, Petr: Josef Kudrna – dělník, funkcionář a ministr. In: *Securitas Imperii* č. 14, Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, Praha 2006, s. 281–287.

10 KOUDELKA, František: *Státní bezpečnost 1954–1968*, ÚSD AV ČR, Praha 1993, s. 156.

11 Více KVAPILOVÁ, Iva: Organizační vývoj SNB v 60. letech se zaměřením na jeho veřejněbezpečnostní složku. In: *Sborník archivní ministerstva vnitra*. Odbor archivní a spisové služby MV ČR, č. 3/2005, s. 41–110.

12 Více o J. Klímovi CAJTHAML, Petr: Jaroslav Klíma – strážce zákona s cejchem vlastizrádce. In: *Paměť a dějiny* č. 1. Odbor archiv bezpečnostních složek ministerstva vnitra České republiky, Praha 2007, s. 170–174.

13 ABS, Rozkaz ministra vnitra č. 12 z 24. 3. 1966.

K návrhu bylo připojeno zdůvodnění, že *funkci vykonává zodpovědně, práci jednotlivých složek velmi dobře řídí a koordinuje, má vynikající organizační schopnosti. Úspěšně zabezpečuje plnění stranických usnesení v bezpečnosti a prosazuje koncepční činnost a nové formy práce.*¹⁴ Záruba ani ve funkci na ministerstvu nezapomněl na svou stranickou minulost a stal se členem předsednictva hlavního výboru KSČ na MV.¹⁵

V lednu 1968 na plenárním zasedání ÚV KSČ došlo k výměně stranického vedení, ve kterém získali vedoucí pozice reformátoři, a silící reformní tendence se začaly projevat i na ministerstvu vnitra. Mno-

Ministrem vnitra se během jara 1968 stal Josef Pavel Foto: ČTK

zí komunisté na ministerstvu vyslovili souhlas s výsledky lednového zasedání. Veřejnost a sdělovací prostředky kritizovaly Bezpečnost a zejména StB za nezákonnosti a politické procesy 50. let, ale např. i za zásah během strahovských událostí v roce 1967. Ke kritikům se přidala i část předních politiků, kteří Bezpečnosti vytýkali, že v posledních letech vlády prezidenta Novotného sledovala některé jeho novotníky. Vedení ministerstva na daný vývoj nereagovalo (ministr J. Kudrna se na lednovém zasedání ÚV KSČ vyslovil na podporu Novotného) a pokračovalo v běžné činnosti.¹⁶ Koncem února a počátkem března došlo i na vnitru k oživení politického života, zvýšila se aktivita kritiků dosavadního vedení. Vedoucí funkcionáři ministerstva, HV KSČ i Bezpečnosti se dostávali do izolace, nebyli schopni reagovat na změněnou situaci a iniciativu převzaly celoultvarové výbory KSČ. 15. března byl odvolán ministr vnitra Josef Kudrna a řízením ministerstva byl pověřen 1. náměstek Jan Záruba.¹⁷ I on však byl příliš spjatý s minulým způsobem práce a nebyl schopen se přizpůsobit nové situaci. Aparát tak až do příchodu nového ministra pokračoval ve vyjetých kolejích.

Zasedání ÚV KSČ zatím rozhodlo o personálních změnách v Ústřed-

ním výboru i v nejvyšších státních orgánech a schválilo program reformem nazvaný Akční program Komunistické strany Československa. Antonína Novotného vystřídal ve funkci prezidenta republiky Ludvík Svoboda, který 8. dubna jmenoval novou vládu, v níž měli převahu reformisté. Ministrem vnitra se stal radikální stoupenec reformem Josef Pavel. Ten se nové funkce ujal s vizí úplné změny koncepce práce svého resortu. Za prioritní při získávání důvěry veřejnosti pokládal změny ve vedení ministerstva.

Není zcela jasné, zda se Zárubou i nadále počítal pro nějakou důležitou funkci.¹⁸ Ve funkci 1. náměstka potřeboval někoho, komu by mohl důvěřovat, a to Záruba nesplňoval. Na druhé straně ani Záruba nebyl svým novým nadřízeným nadšený. Když v polovině května obdržel od předsedy vlády Oldřicha Černíka pokyn, aby nechal legislativním oddělením vypracovat alternativní návrh zákona o Sboru národní bezpečnosti,¹⁹ ochotně se celé záležitosti ujal, aniž o tom ministrovi řekl. Pracovníci, kteří tuto práci dostali za úkol, však tento postup považovali za nesprávný a J. Pavla o věci informovali. Následně musel s pravdou ven i Záruba a celá věc pro něj skončila ostrým střetem s nadřízeným.²⁰

14 ABS, personální spis Jana Záruby, ev. č. 6937. Vyznamenání Za službu vlasti, návrh 14. 2. 1967.

15 Hlavní výbor KSČ při ministerstvu vnitra (HV KSČ), vybavený pravomocí okresního výboru KSČ, řídil stranické organizace působící při ministerstvu. V r. 1968 vedl osm celoultvarových výborů KSČ, v jejichž rámci působilo 106 základních organizací a dalších 26 tzv. samostatných základních organizací.

16 K dění na MV v r. 1968 více KOUDELKA, František – SUK, Jiří: *Ministerstvo vnitra a bezpečnostní aparát v období pražského jara 1968 (leden–srpen 1968)*. Prameny k dějinám československé krize 1967–1970, ÚSD AV ČR, Doplněk, Brno 1996.

17 Nespokojenost se situací na ministerstvu se projevila i na konferenci HV KSČ ve dnech 16.–18. 3., na které bylo zvoleno nové vedení hlavního výboru.

18 Podle vedoucího oddělení státní administrativy sekretariátu ÚV KSČ Václava Prchlíka prý Pavel zprvu počítal s náměstkou Zárubou a Štefanem Demjanem a pověřoval je různými úkoly a ověřoval si jejich kvality. Nakonec prý uznal, že jsou příliš spjatí s minulostí a nevhodní. KOUDELKA, František – SUK, Jiří: *Ministerstvo vnitra a bezpečnostní aparát v období pražského jara 1968 (leden–srpen 1968)*, s. 127.

19 Jednalo se o zřízení tzv. Ústřední zpravodajské služby.

20 KOUDELKA, František – SUK, Jiří: *Ministerstvo vnitra a bezpečnostní aparát v období pražského jara 1968 (leden–srpen 1968)*, s. 123–124, 148–149. Když se J. Pavel dozvěděl o Černíkově jednání, požádal o uvolnění z funkce. Po jednání s A. Dubčekem svou žádost stáhl a Černík se mu musel omluvit.

J. Záruba byl hodnocen jako dobrý funkcionář a úředník, *schopný, rozvážný a důsledný funkcionář; s dobrým poměrem a přístupem k lidem*, J. Pavel u něj však kritizoval prvky *opatrnosti a váhavosti při rozhodování* a doporučil jej odvolat z funkce pro nezvládnutí *rozsáhlých a náročných úkolů a pověřit jej funkcí s užším rozsahem práce*.²¹ K 30. červnu byl J. Záruba odvolán z funkce 1. náměstka ministra vnitra a přeřazen do kádrové dispozice.²²

J. Pavlovi se sice podařilo jako 1. náměstka prosadit svého nejbližšího spolupracovníka Stanislava Padrůňka, jmenování dalších náměstků ovšem neskončilo zcela v souladu s jeho přáními. Největším zklamáním pro něj bylo svěření důležité funkce náměstka pro StB do rukou Viliama Šalgoviče.

Záruba byl 15. července zatímně ustaven do funkce náčelníka Inspekce ministra vnitra, jeho zástupcem se stal pplk. Josef Plášil.²³ Jako celé ministerstvo procházela i Inspekce v období pražského jara složitým vývojem. Střetávali se zde konzervativci v čele s náčelníkem Inspekce plk. Františkem Králem a jeho zástupcem pplk. Antonínem Bártou²⁴ a stoupenci reformu v čele s J. Plášilem, náčelníkem oddělení stížností, přítelem a podporovatelem J. Pavla. Situaci komplikoval i fakt, že právě Inspekce se zabývala přešetřováním nezákonností Bezpečnosti v 50. letech. Koncem června 1968 bylo dosavadní vedení Inspekce odvoláno s argumentem, že ani náčelník, ani jeho zástupce

nemají potřebnou kvalifikaci, a vedním byl dočasně pověřen J. Plášil.²⁵ Od počátku věděl, že je ve funkci pouze dočasně a na uvolněné místo se počítá s J. Zárubou.

Nový náčelník se ve své funkci, která byla nepochybně velkou změnou proti práci náměstka, nestačil ani řádně aklimatizovat, když události pražského jara vyvrcholily invází armád pěti států Varšavské smlouvy. Někteří z vedoucích pracovníků ministerstva vnitra, v jejichž čele stál V. Šalgovič, se chystali podpořit vstup vojsk a převzít kontrolu nad ministerstvem. V rámci jejich plánů měl budovu ministerstva vnitra na Letné, kde sídlila i Inspekce ministra, ovládnout Jaroslav Klíma, který si ke spolupráci přibral náčelníka správy kádrů pplk. Miroslava Milatu. Celou situaci však nečekaně změnil S. Padrůňek, který se odmítl podvolit rozkazům okupantů, přerušil dovolenou a osobně převzal nad Letnou kontrolu. Teprve večer se jej – spolu s osobním tajemníkem ministra Jiřím Hoškem – podařilo sovětským vojákům internovat.

Zdá se, že J. Záruba v průběhu 21. srpna zůstal mimo jakékoliv dění a ani jedna ze stran s ním ve svých plánech nepočítala. Podle vyjádření bývalého náčelníka Inspekce Fr. Krále (dostavil se na Inspekci, neboť mu ještě nebylo oficiálně přiděleno žádné nové zařazení) zůstal Záruba celý den u sebe v kanceláři a nebyl schopen vydávat žádné rozkazy.²⁶ Druhý den byli pracovníci ministerstva z budovy na Letné vykázáni a Záruba odjel domů.

Dopoledne volal J. Plášilovi, který byl doma na doléčení (v červnu si poranil Achillovu šlachu), a sdělil mu, že Inspekce je prozatím uzavřena, a pokud bude třeba, opětovně se ozve.

Vojáci okupačních armád zatím narazili na rozhodný odpor celého národa. Záruba se jako věrný člen strany ocitl v těžké situaci. Podle Plášila mu volal ještě 28. srpna, *ptal se, co dělám, a bez čekání na odpověď mi říkal, že je v těžké situaci*. Nechtěl však říci víc a odmítl i Plášilovu nabídku, že za ním přijede. Pouze souhlasil s tím, že zavolá ještě druhý den.

Druhý den, 29. srpna, Plášilovi oznámili, že J. Záruba spáchal sebevraždu. Ihned se nechal uschopnit a opětovně se dočasně ujal vedení Inspekce.²⁷ O okolnosti Zárubovy smrti projevily zájem i sovětské orgány. Jako důvod byly uvedeny dlouhodobé narůstající a stále se stupňující depresivní stavy.²⁸

Jan Záruba byl 29. srpna 1968 vyškrtnut ze stavu příslušníků SNB. Kolegium ministra vnitra rozhodlo dne 17. března 1969 udělit mu u příležitosti oslav osvobození Československa sovětskou armádou Řád rudé hvězdy in memoriam, který mu byl propůjčen kádrovým rozkazem prezidenta republiky o týden později.

21 ABS, personální spis Jana Záruby, ev. č. 6937. Kádrová charakteristika plk. RSDr. Jan Záruba, 8. 7. 1968.

22 Záruba nebyl odvolán sám, spolu s ním funkce náměstků opustili i plk. JUDr. Jindřich Thon (zůstal náčelníkem Hlavní správy VB), plk. Jindřich Kotal (ten podal žádost o uvolnění v dubnu a také svou práci nevykonával) a plk. Štefan Demjan (stal se náčelníkem IV. správy StB – sledování). NA, f. Předsednictvo ÚV KSČ 1966–1971, sv. 73, a. j. 97, bod 1) Kádrové změny ve vedoucích funkcích na ministerstvu vnitra, 4. 6. 1968.

23 Odvolán z funkce v říjnu 1968 a následně vyloučen z KSČ.

24 Fr. Král byl pověřen vedením Inspekce v r. 1965, A. Bárta se stal jeho zástupcem o rok později (současně stál v čele 1. oddělení Inspekce).

25 ABS, f. Hlavní výbor KSČ na MV (dále jen HV KSČ), kr. 64/27, s. 184–208.

26 ABS, f. HV KSČ, kr. 03-05, s. 34–35. Vyjádření plk. Františka Krále 16. 9. 1968.

27 V září 1968 byl do čela Inspekce postaven plk. Karel Kutnohorský.

28 ABS, f. IMV, kr. 33/03-8/1, s. 61.